

PERSONEEL
GEZOCHT!!!

ONDERNEMERSVERTROUWEN HOGER BEGIN DERDE KWARTAAL

Conjunctuurenquête Nederland
Derde kwartaal 2021

eib
Economisch Instituut
voor de Bouw

MKB
Nederland

V N O N C W

KVK

Voorwoord

Dit rapport bevat de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het derde kwartaal 2021.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven 4 keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ondernemersvertrouwen. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie, specifieke bedrijfstakken of regio's zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, KVK, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven

een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samentelling van secties A Landbouw, bosbouw en visserij, B Winning van delfstoffen, C Industrie, F Bouwnijverheid, G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, H Vervoer en opslag, I Logies-, maaltijd- en drankverstreking, J Informatie en communicatie, L Verhuur van en handel in onroerend goed, M Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, N Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, R Cultuur, sport en recreatie, S Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand juli 2021.

Dit rapport is gepubliceerd op 13 augustus 2021. Het rapport van de Conjunctuurenquête vierde kwartaal 2021 wordt naar verwachting op 12 november 2021 gepubliceerd op ondernemersplein.kvk.nl/coen. Alle cijfers die in deze Conjunctuurenquête Nederland staan, zijn te vinden op opendata.cbs.nl.

Ondernemersvertrouwen hoger aan begin derde kwartaal

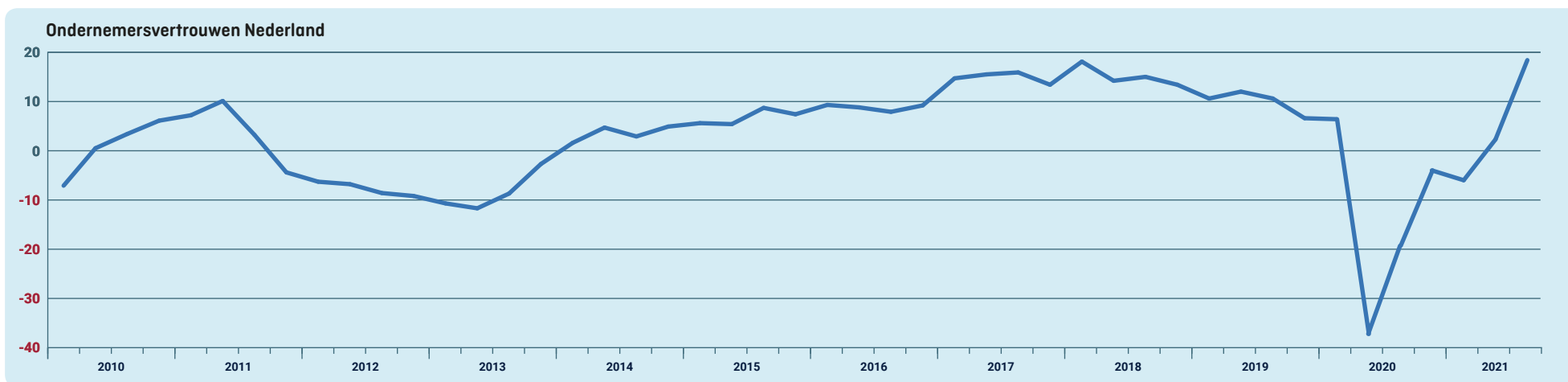
Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, kwam aan het begin van het derde kwartaal van 2021 uit op 18,4 en bereikte hiermee de hoogste waarde sinds de start van de meting in 2008. De toename van het vertrouwen in drie maanden tijd (+16,1) was alleen in het derde kwartaal van 2020 (+17,9) groter.

Bijna 70 procent van de gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld in de eerste week van juli.

Ondernemers in de horeca zijn het meest optimistisch aan het begin van het derde kwartaal, op afstand gevolgd door ondernemers in de groothandel en de bedrijfstak vervoer en opslag. Ondernemers in de verhuur en handel van onroerend goed zijn neutraal gestemd (0,0).

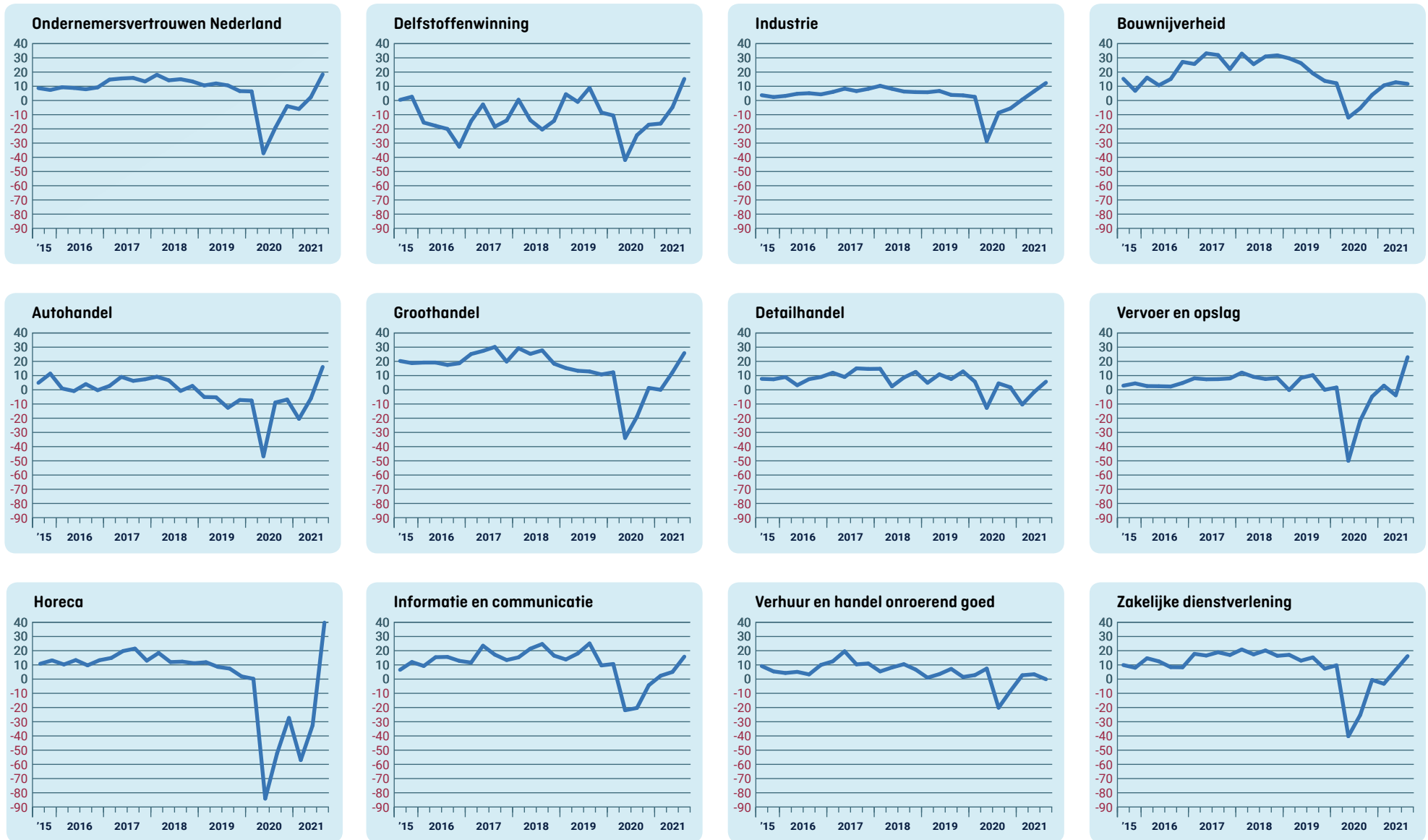
Verder in deze rapportage

Horecaondernemer klimt op uit diep dal	5
Stemming ondernemers is verder verbeterd	7
Uitgelicht - Belemmeringen	8
Uitgelicht - Investeringsverwachtingen 2021	9
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie	10

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemersvertrouwen per sector Uitkomsten derde kwartaal 2021

Horecaondernemer klimt op uit diep dal

Het landelijke ondernemersvertrouwen bereikte met 18,4 een recordhoogte aan het begin van het derde kwartaal van 2021. Horecaondernemers waren van alle bedrijfstakken het meest positief. Het vertrouwen in deze bedrijfstak was niet eerder zo hoog sinds de start van de meting. Dit komt met name door de recente versoepelingen van de coronamaatregelen in het tweede kwartaal binnen deze bedrijfstak.

Bij tien van de elf bedrijfstakken nam het vertrouwen toe. Alleen ondernemers in de bouw waren iets minder optimistisch dan een kwartaal eerder. Ondernemers in de bedrijfstak verhuur en handel van onroerend goed waren met een saldo van 0,0 neutraal gestemd. Ten opzichte van een jaar geleden is binnen geen enkele bedrijfstak het sentiment nog negatief.

Optimisme het grootst in de horeca

Ondernemers in de horeca waren aan het begin van het derde kwartaal van 2021 met afstand het meest positief gestemd van alle bedrijfstakken. Het ondernemersvertrouwen was hier met 39,8 niet eerder zo hoog. Vooral over de omzet in het lopende kwartaal waren de verwachtingen van horecaondernemers erg optimistisch. Door de strenge overheidsmaatregelen tegen corona in deze bedrijfstak was de horeca sinds de start van de coronacrisis steevast de bedrijfstak met het laagst scorende ondernemersvertrouwen. Veel van deze overheidsmaatregelen zijn inmiddels opgeheven. Zo mochten vanaf 5 juni cafés zonder terras en restaurants weer openen en per 26 juni mocht de gehele horeca hun deuren weer openen. Sinds 10 juli zijn de regels weer iets aangescherpt.

Ook in de groothandel en de bedrijfstak vervoer en opslag waren ondernemers zeer positief. Het positieve signaal over de omzetontwikkeling in het tweede kwartaal en het optimisme over de omzet in het derde kwartaal leverden hieraan een grote bijdrage. Net als bij de horeca is het ondernemersvertrouwen in de bedrijfstakken vervoer en opslag en de autohandel- en reparatie niet eerder zo hoog geweest.

Lichte daling vertrouwen bouwsector

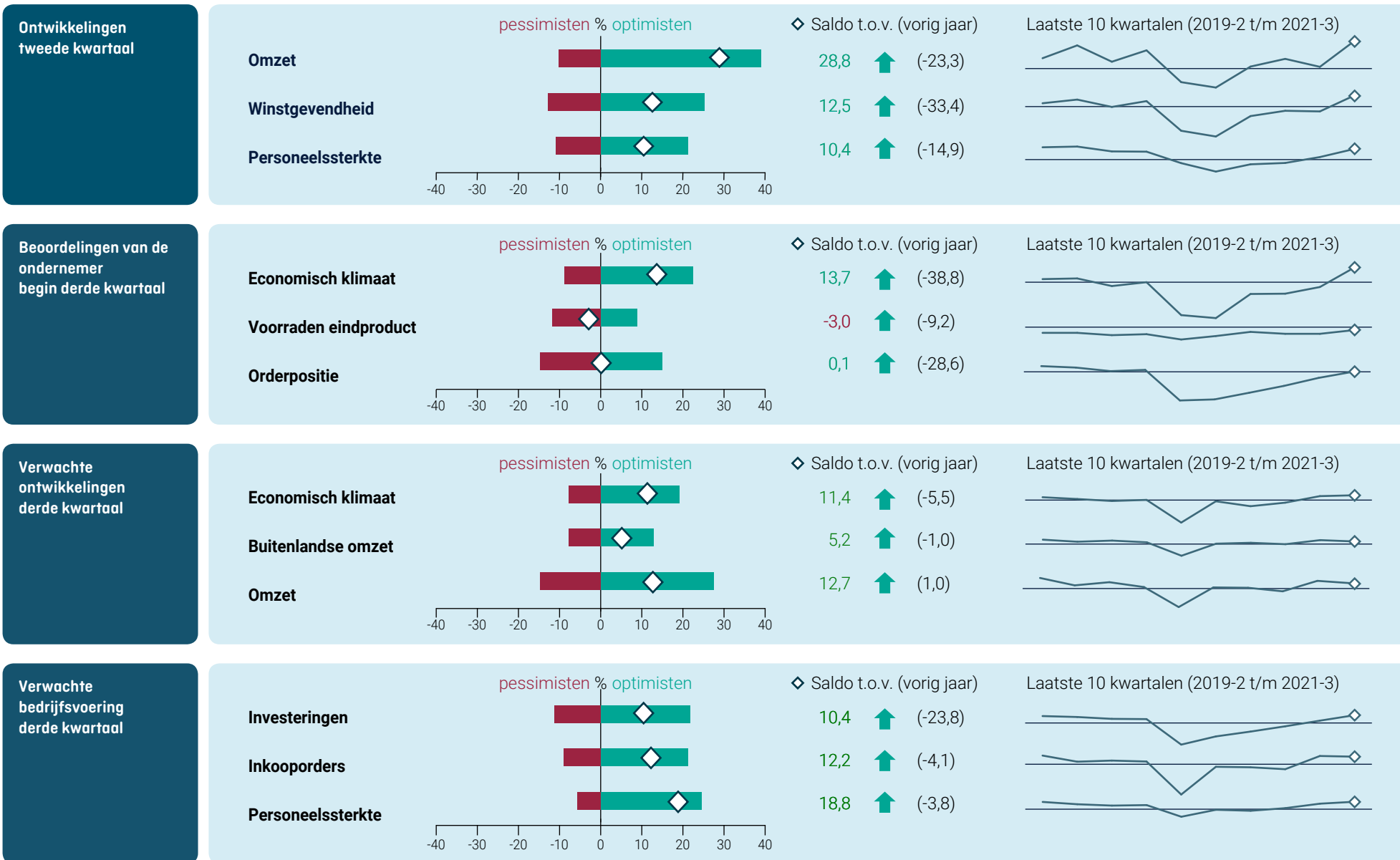
De bouwnijverheid is de enige bedrijfstak waar het ondernemersvertrouwen gedaald is ten opzichte van het tweede kwartaal van 2021. Deze daling is met 1,1 echter klein en het sentiment was nog altijd positief. De lichte daling komt doordat het oordeel over de orderpositie en de verwachtingen voor de personeelssterkte minder positief zijn dan een kwartaal eerder. Over de realisatie van de productie in het tweede kwartaal was de ondernemer in de bouw juist iets positiever.

Sterke toename vertrouwen bij meerdere bedrijfstakken

Bij meerdere bedrijfstakken is het ondernemersvertrouwen zeer sterk gegroeid. Bij de horeca is deze stijging het grootst, maar ook bij de vervoer en opslag, de autohandel en –reparatie, en de delfstoffenwinning is er sprake van een stevige toename van het ondernemersvertrouwen. Bij de drie laatst genoemde bedrijfstakken is het pessimisme van het tweede kwartaal omgeslagen naar optimisme in het derde kwartaal. Bij de autohandel- en reparatie komt dit vooral door een positieve omzetontwikkeling in het tweede kwartaal. Bij de bedrijfstakken vervoer en opslag en de delfstoffenwinning komt dit onder andere door een verbeterd economisch klimaat.

Dashboard Conjunctuurenquête Nederland

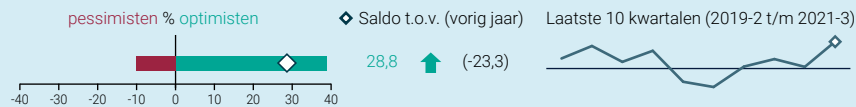
Uitkomsten vergeleken met een jaar eerder

Stemming ondernemers is verder verbeterd

Alle indicatoren van het COEN-dashboard staan ten opzichte van een jaar geleden op groen. Toen ervaarde ondernemend Nederland na de eerste coronagolf net de eerste versoepelingen. Bij vrijwel alle indicatoren van het dashboard hebben nu de positief gestemde ondernemers een overhand op de negatief gestemde ondernemers.

Ontwikkelingen tweede kwartaal

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp In de Conjunctuurenquête Nederland worden ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp 2 keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat. **Staafdiagram** (pessimisten/optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo Het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staafdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven. **T.o.v. vorig jaar** Het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering. **Lijndiagram** (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De zwarte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

Positieve ontwikkeling omzet

Over zowel de omzet, personeelssterkte en winstgevendheid zijn ondernemers positiever dan een jaar eerder. Per saldo zag 29 procent van de ondernemers de omzet toenemen in het tweede kwartaal van 2021, tegen 23 procent die in hetzelfde kwartaal vorig jaar de omzet zag dalen. De winstgevendheid steeg bij per saldo ruim 12 procent van de ondernemers. En bij per saldo 10 procent van de ondernemers nam het personeelsbestand toe.

Verbetering economisch klimaat

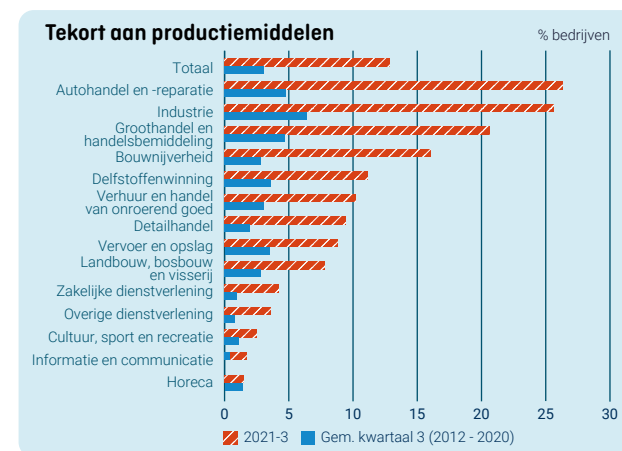
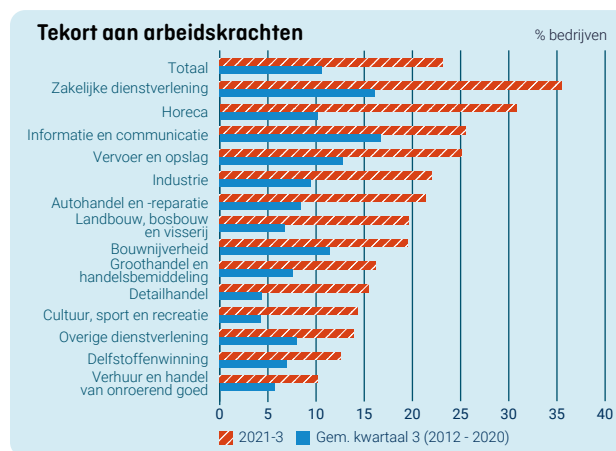
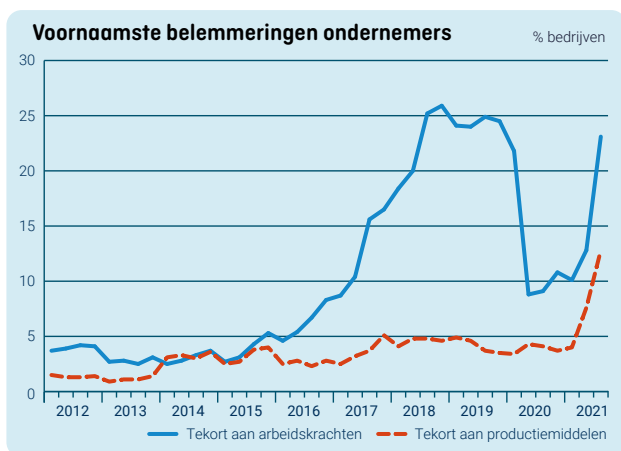
In het afgelopen kwartaal zag per saldo 13,7 procent van de ondernemers het economisch klimaat verbeteren. De ondernemers die de omvang van de orderpositie van hun bedrijf beoordelen als te groot of te klein, hielden elkaar aan het begin van het derde kwartaal in evenwicht. Over de voorraden eindproduct zijn ondernemers in de industrie en handel opnieuw iets minder negatief dan vorig jaar.

Positieve verwachting economisch klimaat derde kwartaal

Per saldo verwacht 11 procent van de ondernemers een beter economisch klimaat in het derde kwartaal. Ondernemers verwachten dat de totale omzet en buitenlandse omzet zullen stijgen. Per saldo verwacht bijna 13 procent van de ondernemers een stijging van de omzet en per saldo 5 procent verwacht meer export.

Het oordeel over de verwachte bedrijfsvoering is ook positiever dan een jaar eerder. Per saldo verwacht 12 procent van de ondernemers het derde kwartaal meer orders te plaatsen bij leveranciers. Bijna 19 procent van de ondernemers voorziet een groter personeelsbestand en ook verwacht 10 procent van de ondernemers meer te gaan investeren in 2021.

Uitgelicht Belemmeringen

Tekort aan personeel en productiemiddelen belemmert ondernemers

Door de versoepeling van het coronabeleid raakt corona bij veel ondernemers op de achtergrond als voornaamste belemmering en komen andere belemmeringen in beeld. Inmiddels heeft nu 23 procent van de ondernemers te maken met een personeelstekort. Bijna 13 procent heeft te maken met een tekort aan productiemiddelen, zoals materiaal, handelsgoederen of ruimte. Het personeelstekort is hiermee weer bijna terug op het niveau van voor de coronacrisis. De afgelopen jaren had maximaal 5 procent van de bedrijven te maken met een tekort aan productiemiddelen. Dat aandeel is in twee kwartalen opgelopen van 4 procent in het eerste kwartaal van 2021, naar bijna 13 procent aan het begin van het derde kwartaal.

Tekort arbeidskrachten treft alle bedrijfstakken

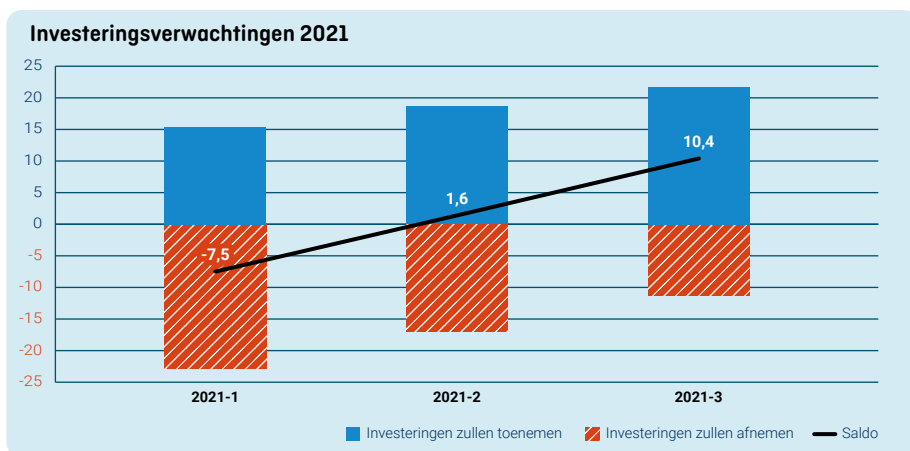
Hoewel niet in gelijke mate, neemt in alle bedrijfstakken het personeelstekort toe ten opzichte van het gemiddelde van alle derde kwartalen sinds de start van de meting in 2012. In de horeca en de zakelijke dienstverlening, hieronder vallen onder andere juridische en administratieve diensten, architecten, designers en marktonderzoekers,

heeft ongeveer een derde van de bedrijven te maken met een personeelstekort. In de bedrijfstakken informatie en communicatie en vervoer en opslag is dat ongeveer een kwart van de bedrijven. Het laagst scoort de bedrijfstak verhuur en handel van onroerend goed. Hier ervaart 10 procent van de bedrijven een personeelstekort, tegen bijna 6 procent in een gemiddeld derde kwartaal.

Grootste toename tekort productiemiddelen bij productiegerichte sectoren.

De bedrijfstakken die het meest kampen met een tekort aan productiemiddelen zijn de autohandel en -reparatie en de industrie. De absolute toename ten opzichte van een gemiddeld derde kwartaal sinds 2012 is met 21,5 procent het grootst bij de autohandel en -reparatie. Relatief gezien is de toename in de bouw het grootst. Een tekort aan productiemiddelen is hier bijna zes keer vaker genoemd dan in een gemiddeld derde kwartaal. Het grondstoffenprobleem in de (bouwmaterialen) industrie werkt door naar de bedrijfstak bouwnijverheid. Door de schaarste is er in deze bedrijfstak bijna sprake van dagprijzen en dit kan voor kopers van bijvoorbeeld nieuwbouwprijzen leiden tot forse prijsstijgingen.

Uitgelicht Investeringsverwachtingen 2021

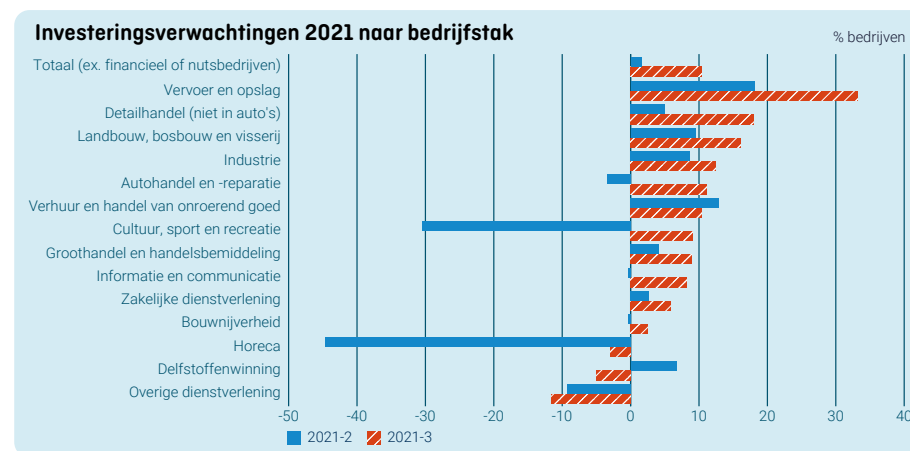

Investeringsbereidheid neemt toe

Een toenemend aantal ondernemers verwacht in 2021 meer te investeren dan in 2020. Aan het begin van het eerste kwartaal van 2021 was er bij veel ondernemers onzekerheid over hoe lang de overheidsmaatregelen tegen corona nog zouden voortduren en wat hiervan de gevolgen voor het bedrijf zouden zijn. Bijna een kwart van de ondernemers verwacht daarom minder te investeren dan in het voorgaande jaar, tegenover 15 procent die verwachtte meer te investeren. Drie maanden later hielden de optimisten en pessimisten elkaar nagenoeg in evenwicht. Na de vele versoepelingen van de overheidsmaatregelen in de afgelopen maanden verwachtte aan het begin van het derde kwartaal per saldo ruim 10 procent van de ondernemers meer te investeren. Het grootste gedeelte van de ondernemers verwacht echter dat de investeringen dit jaar gelijk blijven aan 2020.

Meer investeringen verwacht in bedrijfstak vervoer en opslag

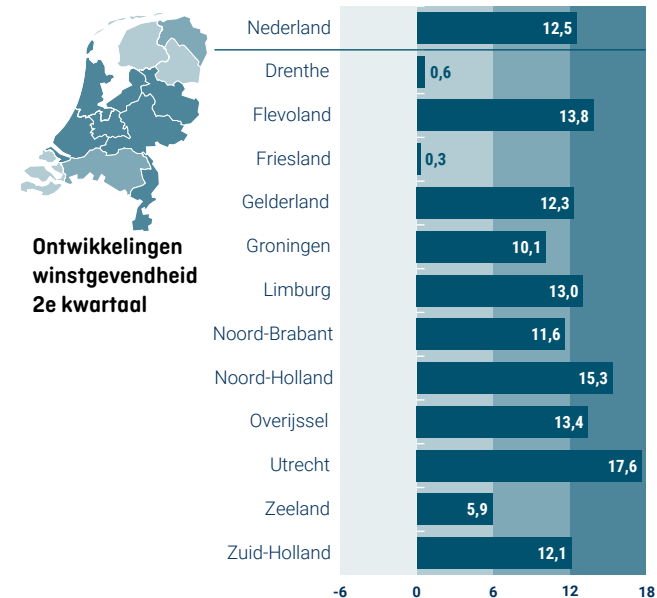
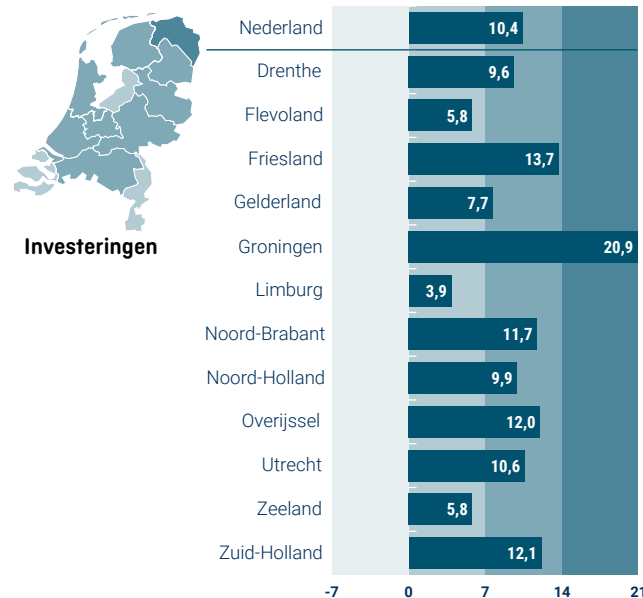
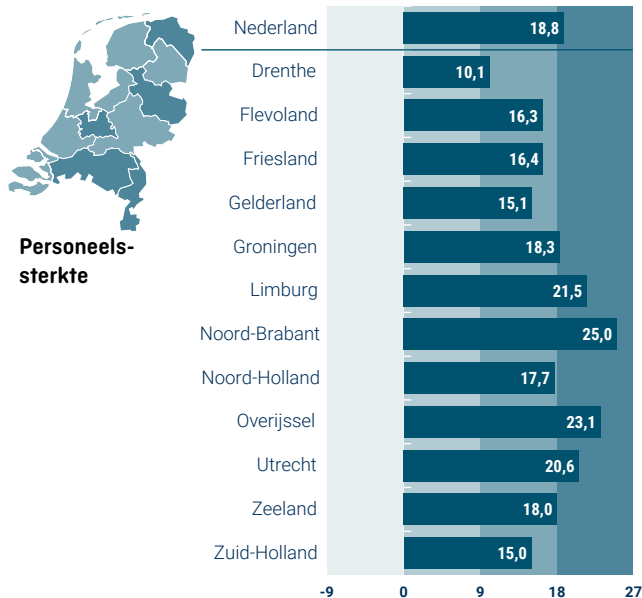
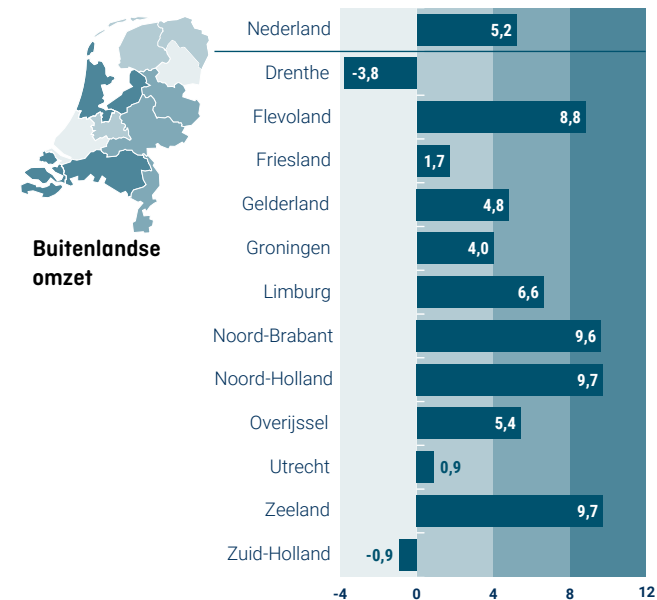
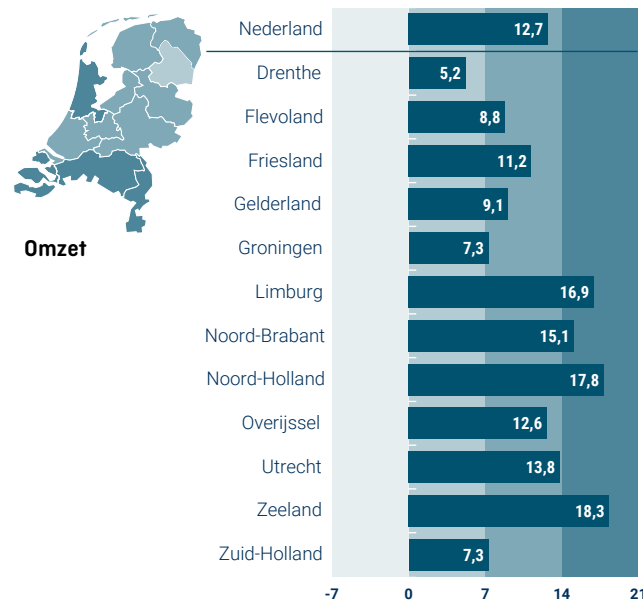
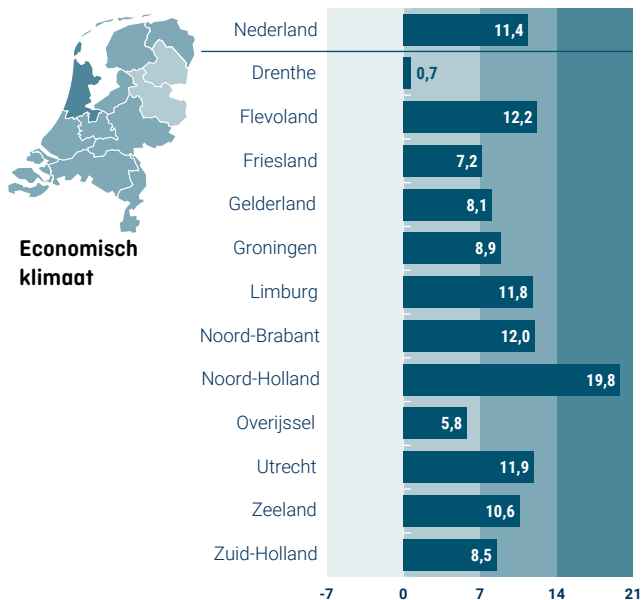
De toenemende bereidheid om te investeren is in veel bedrijfstakken terug te zien. Ondernemers in de bedrijfstak vervoer en opslag zijn het meest optimistisch over

investeringen in 2021. Nu door versoepelingen van de overheidsmaatregelen tegen corona er in toenemende mate gebruik wordt gemaakt van personen- en goederenvervoer, zien veel bedrijven in deze bedrijfstak dit als een gelegenheid om meer te investeren.

In de door de coronacrisis zwaarst getroffen bedrijfstakken, de horeca en de cultuur, sport en recreatie, is de terughoudendheid om te investeren sterk afgenomen. Bij laatstgenoemde bedrijfstak heeft het aantal ondernemers dat verwacht meer te investeren in 2021 aan het begin van het derde kwartaal zelfs de overhand op het aantal dat verwacht minder te investeren. Binnen de horeca zijn de negatief gestemde ondernemers nog in een kleine meerderheid en ook ondernemers in de delfstoffenwinning en de overige dienstverlening verwachten in 2021 per saldo minder te investeren dan in het voorgaande jaar. Naast de twee laatstgenoemde bedrijfstakken is de verhuur en handel van onroerend goed de enige bedrijfstak waar de investeringsverwachtingen per saldo verslechterd zijn ten opzichte van het tweede kwartaal. Desalniettemin blijft de verwachting in deze bedrijfstak nog wel positief.

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemers in Noord-Holland het meest positief

De stemming onder de ondernemers is in bijna alle twaalf provincies verbeterd. Vooral de ontwikkeling van de winstgevendheid en de verwachtingen voor de investeringen zijn positiever dan in het tweede kwartaal. Ook de verwachtingen over de ontwikkelingen van het personeelsbestand verbeterden in alle provincies. De verwachtingen voor de omzet in het derde kwartaal zijn eveneens positief, maar minder dan in het voorgaande kwartaal.

Bij de zes indicatoren die hier worden belicht zijn gemiddeld gezien ondernemers uit Noord-Holland, Noord-Brabant en Utrecht, het meest positief. De ondernemers uit Drenthe, Friesland en Zuid-Holland zijn het minst positief. In de meeste provincies verbeterden de verwachtingen in vergelijking met het tweede kwartaal. De grootste verbeteringen zijn waargenomen in Flevoland, Noord-Holland en Utrecht.

Ondernemers in Noord-Holland het meest positief over het economisch klimaat

Met een saldo van 19,8 procent zijn ondernemers in Noord-Holland het meest positief over het economisch klimaat. Het minst positief gestemd zijn de ondernemers in Drenthe met een saldo van 0,7, gevolgd door. Het saldo voor heel Nederland komt uit op 11,4 procent.

Verbetering omzetverwachtingen in alle provincies

In Zeeland en Noord-Holland zijn ondernemers het meest positief gestemd over de verwachte omzet in het derde kwartaal. Per saldo verwacht respectievelijk 18,3 en 17,8 procent van de ondernemers in deze provincies dat de omzet in het lopende kwartaal groter zal zijn dan in het tweede kwartaal. In Drenthe zijn ondernemers met een saldo van 5,2 procent het minst positief gestemd in hun omzetverwachtingen.

Ondernemers in Noord-Holland en Zeeland en Noord-Brabant het meest positief over exportverwachtingen

In Noord-Holland, Zeeland en Noord-Brabant zijn de ondernemers met per saldo bijna 10 procent het meest positief gestemd over de export in het derde kwartaal. In Drenthe en Zuid-Holland verwacht per saldo een kleine meerderheid van ondernemers minder te exporteren. Gemiddeld verwacht per saldo 5 procent van de ondernemers in Nederland een toename van de export.

Verwachte toename personeel in Noord-Brabant, Overijssel en Limburg

In Noord-Brabant verwacht 25 procent van de ondernemers een toename van het personeelsbestand in het derde kwartaal van 2021. Ook in Overijssel (23,1) en Limburg (21,5) verwacht een flink aantal ondernemers een toename. In Drenthe (10,1) en in Zuid-Holland (15,0) zijn de ondernemers iets minder optimistisch. Landelijk verwacht bijna 19 procent van de ondernemers meer personeel aan te nemen.

Fors meer plannen om te investeren

Ondernemers verwachten aan het begin van het derde kwartaal meer te investeren dit jaar dan aan het begin van het tweede kwartaal. De saldi zijn in alle provincies positief. In Groningen is de stemming hierover het meest positief. In Limburg, Flevoland en Zeeland zijn de ondernemers het minst positief. In alle twaalf provincies zijn de saldi positiever dan in het voorgaande kwartaal.

Toename winstgevendheid

Ondernemers ervaren als gevolg van de versoepelingen van de coronamaatregelen over het algemeen een toename van de winstgevendheid in het tweede kwartaal. Landelijk geeft per saldo 12,5 procent van de ondernemers een stijging aan, in Utrecht is dit zelfs 18 procent. Bij de provincies Friesland (0,3) en Drenthe (0,6) zijn de aandelen positieve en negatieve ondernemers zo goed als in balans. In alle provincies zijn de ontwikkelingen van de winstgevendheid positiever dan een kwartaal eerder.

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen			
	2021 1e kwartaal	2021 2e kwartaal	2021 3e kwartaal
Totaal bedrijfsleven	-6,0	2,3	18,4
Delfstoffenwinning	-16,3	-4,8	15,2
Industrie	0,6	6,5	12,3
Bouwnijverheid	12,1	14,3	13,2
Autohandel en -reparatie	-20,5	-6,2	16,1
Groothandel	0,0	12,3	25,9
Detailhandel	-10,4	-1,6	5,7
Vervoer en opslag	2,9	-3,9	23,0
Horeca	-57,1	-32,6	39,8
Informatie en communicatie	2,2	4,9	15,7
Verhuur en handel onroerend goed	3,4	-0,1	0,0
Zakelijke dienstverlening	-3,3	6,5	16,2

Verwachtingen voor het derde kwartaal <small>niet seizoengecorrigeerd saldo percentage bedrijven</small>			
	Omzet	Personeel	Economisch klimaat
Totaal bedrijfsleven	12,7	18,8	11,4
Delfstoffenwinning	-2,4	-10,8	24,1
Industrie	14,0	17,6	11,8
Bouwnijverheid	20,6	14,7	-6,2
Autohandel en -reparatie	-8,3	11,3	9,1
Groothandel	12,1	19,0	12,5
Detailhandel	-6,3	11,5	6,4
Vervoer en opslag	9,9	15,5	16,4
Horeca	62,3	41,1	42,6
Informatie en communicatie	11,4	14,1	8,0
Verhuur en handel onroerend goed	2,4	8,2	2,7
Zakelijke dienstverlening	4,9	26,0	15,9

Colofon

Uitgave

Augustus 2021

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.kvk.nl/coen.

Wilt u meer informatie?

Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl

088 570 70 70 - info@cbs.nl

www.kvk.nl

088 585 15 85 - kennisdesk@kvk.nl

www.eib.nl

020 205 16 00 - eib@eib.nl

www.mkb.nl

www.vno-ncw.nl

070 349 03 49 - amirkhan@vnoncw-mkb.nl

Ondernemersplein
Eén antwoord van de overheid

KVK

MKB
Nederland

VNO NCW

Meer informatie?

Kijk op Statline. Hier treft u alle data uit deze uitgave aan conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten.

[Ondernemersvertrouwen naar bedrijfstak](#)

[Ondernemersvertrouwen naar provincie](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfstak](#)

[Conjunctuurenquête naar regio \(landsdeel/provincie/COROP\)](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfsgrootte](#)

Deze uitgave is te downloaden op:
ondernemersplein.kvk.nl/coen

